

FÖRDJUPNING

Lönsamheten hos företag i Sverige

Arbetsproduktiviteten och prisutvecklingen avgör på lång sikt utrymmet för löneökningar. Om företagens totala arbetskostnader stiger snabbt i förhållande till värdet på företagens produktion så försämras lönsamheten, vilket i sin tur ger lägre investeringar och därmed även lägre sysselsättning. Det är därför viktigt att avgöra om lönsamheten är hög, låg eller normal i nuläget. Sammantaget bedöms lönsamhetsnivån i näringslivet vara ungefär normal 2012, i förhållande till rådande konjunkturläge.

Syftet med denna fördjupning är att med hjälp av olika indikatorer beskriva lönsamheten hos företag i Sverige. I den första delen beskrivs lönsamhetsmått. Därefter följer en analys av vilken lönsamhetsnivå som kan anses vara normal, och denna nivå jämförs slutligen med det faktiska lönsamhetsläget 2012.

Lönsamheten är avgörande för investeringarna

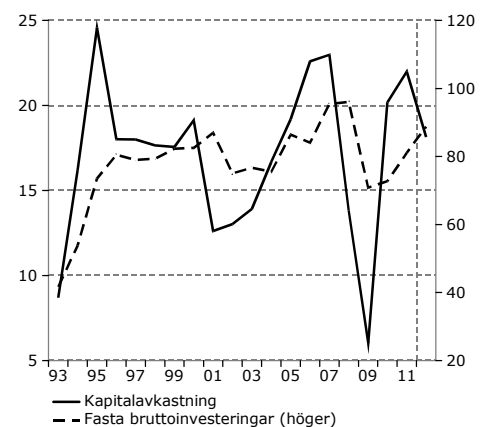
I bedömningen av löneutvecklingen de närmaste åren är det viktigt att beakta lönsamheten i det svenska näringslivet. Anledningen är att den förväntade lönsamheten är avgörande för företagens produktions- och investeringsbeslut. En hög förväntad lönsamhet leder till ökade investeringar och högre produktion inom landet, vilket i sin tur skapar förutsättningar för högre sysselsättning och ökat välstånd.

För vinstdrivande företag är det bara de investeringar som förväntas ge en marknadsmässig avkastning som kommer att genomföras. Eftersom arbetskostnaderna är avgörande för avkastningen har löneutvecklingen i förhållande till produktiviteten stor betydelse för investeringsnivån. Historiskt finns det en stark koppling mellan lönsamheten och investeringsnivån, i synnerhet inom industrin (se diagram 88). Det är viktigt att poängtera att det är lönsamheten för produktionsenheter i Sverige, snarare än för svenska företagens totala verksamhet inklusive utländska dotterbolag, som är av betydelse. Även investeringsbeslut tagna av utländska företag med verksamhet i Sverige har stor betydelse för ekonomin.⁶⁶

⁶⁶ 631 000 personer var anställda i utlandsägda företag i Sverige 2011. Se *Utländska företag 2011*, Statistik 2012:03, Tillväxtanalys.

Diagram 88 Lönsamhet och investeringar i industrin

Procent respektive miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

RELEVANTA MÅTT PÅ LÖNSAMHETEN

Avgränsningen till produktionsenheter i Sverige gör att vinsterna hos större koncerner med huvudkontor i Sverige ger en missvisande bild. Den bästa källan till uppgifter över lönsamhet är nationalräkenskaperna, eftersom de uttryckligen har avgränsningen till svenska produktionsenheter.⁶⁷ Det för investeringsbeslutet mest relevanta måttet på lönsamhet är kapitalavkastningen efter skatt. Kapitalavkastningen kan mätas som driftsöverskottet efter avdrag för kapitalförslitningskostnader dividerat med realkapitalstocken i löpande priser.⁶⁸

Kapitalavkastningen som beskrivs i denna fördjupning är beräknad före bolagsskatt. En sänkning av bolagsskatten gör att avkastningen efter skatt stiger tillfälligt och leder till ökade investeringar och en varaktigt högre produktionsnivå och på sikt även högre löner. Bolagsskattesänkningen förväntas dock inte ge några större effekter på kort sikt.

Ett annat mått lönsamhet är vinstandelen. Vinstandelen avser driftsöverskottet som andel av det totala förädlingsvärdet i produktionen, och visar hur det totala produktionsvärdet fördelas mellan löntagare och kapitalägare/finansiärer. Vinstandelen kan enkelt relateras till kapitalavkastningen via kapitalandelen, det vill säga kapitalstocken dividerad med förädlingsvärdet.⁶⁹ En högre andel kapital i produktionen ger därmed en högre vinstandel vid en given nivå på kapitalavkastningen. För både vinstandelen och kapitalavkastningen är det lämpligt att justera både för hur stor andel av arbetskraften som är egenföretagare, och för förädlingsvärdet för små- och fritidshus.

Utöver kapitalavkastningen och vinstandelen finns andra kvalitativa indikatorer på lönsamhet, exempelvis i Konjunkturbarometern. Nedan följer en analys av vad dessa mått säger om företagens lönsamhet 2012.

Vad är en normal lönsamhetsnivå?

För att bedöma vad som är normalt är det ofta lämpligt att utgå ifrån historiska genomsnitt. Åren 1980–2011 täcker många olika skeden i svensk ekonomi. Ett genomsnitt för denna period kan

⁶⁷ Uppgifter kan också samlas in direkt från företagens årsredovisningar, se exempelvis *Lönsamhet och ekonomiska nyckeltal för teknikföretag 2011*, Teknikföretagen 2012. Nationalräkenskaperna bygger till stor del på uppgifter från SCB:s undersökning "Företagens ekonomi", och basen för uppgiftsinsamlingen till den undersökningen är skattedeklarationer och enkäter till företagen.

⁶⁸ Det är viktigt att göra en distinktion mellan realkapital och finansiellt kapital. Realkapital avser tillverkade hjälpmedel till produktionen, det vill säga maskiner, verktyg, fordon, mjukvara, med mera. Det inkluderar däremot inte företagets finansiella tillgångar i form av kassa, fordringar, aktier i andra bolag, med mera. Kapitalstocken som används i analysen innehåller inte heller lager.

⁶⁹ Se faktarutan i slutet av detta kapitel för en närmare förklaring av dessa samband och justeringar.

därmed antas representera en normal utveckling, eftersom perioden täcker både djupa lågkonjunkturer och högkonjunkturer. Genomsnittet för vinstandelen i näringslivet för perioden 1980–2011 är 41,8 procent.⁷⁰ Vinstandelen justerad för andelen egenföretagare i näringslivet exklusive små- och fritidshus har i genomsnitt varit 31,3 procent sedan 1980 (se diagram 89).⁷¹

VINSTANDELEN SAMVARIERAR MED KONJUNKTUREN

Att vinstandelen varierar över tid beror till stor del på konjunkturutvecklingen. Ett av Konjunkturinstitutets mått på konjunkturutvecklingen är arbetsmarknadsgapet, som mäter resursutnyttjandet på arbetsmarknaden. Måttet baseras bland annat på en bedömning av jämviktsarbetslösheten som kan variera över tid. Enlig Konjunkturinstitutets bedömning har arbetsmarknadsgapet i snitt varit –0,8 procent från 1980 till 2011.

Andra mått på konjunkturutvecklingen finns i Konjunkturbarometern. För tillverkningsindustrin har en sammanvägd konfidensindikator beräknats sedan 1964.⁷² Arbetsmarknadsgapet och tillverkningsindustrins konfidensindikator kan användas för att analysera hur vinstandelen samvarierat med konjunkturen sedan 1980 med hjälp av regressionsanalys.

Sambandet mellan den justerade vinstandelen, arbetsmarknadsgapet och årsgenomsnittet för konfidensindikatorn för tillverkningsindustrin är tydligt (se tabell 14).

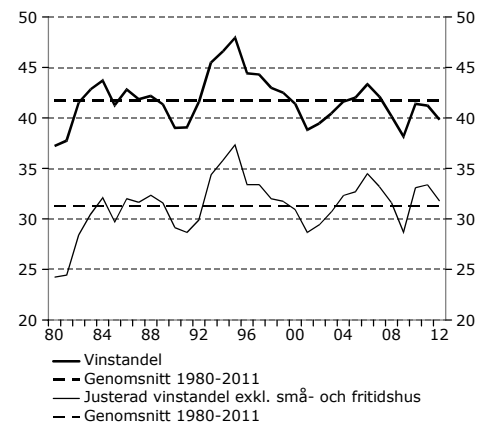
Tabell 14 Linjär regression där justerad vinstandel i nivå förklaras av arbetsmarknadsgap och konfidensindikatorn i tillverkningsindustrin

Variabel	Koefficient (p-värde)
Konstant	30,8 (0,00)
Arbetsmarknadsgap	–0,48 (0,00)
Konfidensindikator tillverkningsindustrin	0,14 (0,00)
R ²	0,67
Antal observationer	32
Period	1980–2011

Anm. Den beroende variabeln är vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus uttryckt i procentenheter, justerad för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare. Konfidensindikatorn är beräknad som avvikelserna från dess egna genomsnitt, vilket innebär att konstanten kan tolkas som den justerade vinstandelen vid ett balanserat resursutnyttjande på arbetsmarknaden och vid ett normalt efterfrågeläge i tillverkningsindustrin.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 89 Vinstandel i näringslivet
Procent

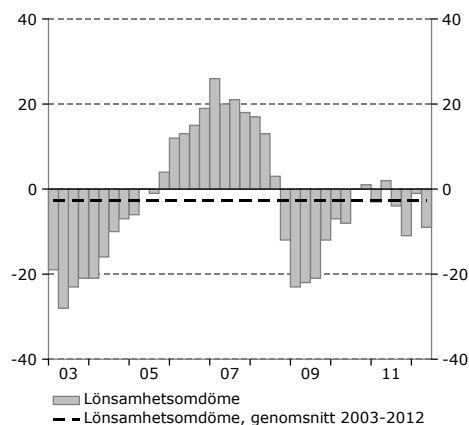
Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁷⁰ Beräknat med nationalräkenskapernas beräknade skatter och subventioner, som skiljer sig något från de faktiskt betalda skatterna och subventionerna.

⁷¹ Data för perioden 1980–1992 är mer osäker eftersom SCB inte publicerat uppdaterad statistik för dessa år. Konjunkturinstitutet har länkat äldre publicerat material med aktuella data som överlappar år 1993 för att kunna beräkna längre tidsserier för flertalet variabler. Osäkerhet kring uppgifter på kapitalstockar gör att vi inte redovisar genomsnitt på kapitalavkastningen denna längre period.

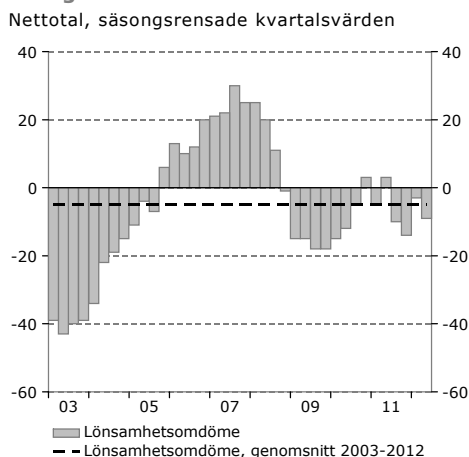
⁷² Konfidensindikatorn för hela näringslivet finns tyvärr bara från och med 1996.

Diagram 90 Lönsamhet i näringslivet
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

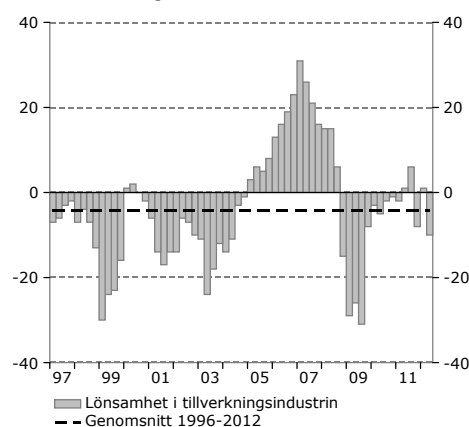
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 91 Lönsamhet i tjänstebranscherna exkl. finans- och fastighetsverksamhet
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: Konjunkturinstitutet, konjunkturbarometern.

Diagram 92 Lönsamhet i tillverkningsindustrin
Nettotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tillsammans förklarar dessa konjunkturindikatorer nästan 70 procent av variationen i vinstandelen. Troligtvis beror sambandet med arbetsmarknadsgapet till stor del på att arbetstagarernas förhandlingsläge är sämre vid hög arbetslöshet och löneökningarna blir lägre, vilket allt annat lika ger en högre vinstandel. 1 procent mer negativt arbetsmarknadsgap har varit förknippat med i genomsnitt 0,48 procentenheter högre vinstandel, allt annat lika. Sambandet med konfidensindikatorn beror troligtvis på att företagen kan ta ut högre priser vid ett bättre efterfrågeläge. En 10 enheter högre konfidensindikator för tillverkningsindustrin är förknippad med 1,4 procentenheter högre vinstandel, allt annat lika.⁷³ Analysen visar, att vid ett slutet arbetsmarknadsgap och då konfidensindikatorn är på sitt historiska medelvärde bör den justerade vinstandelen vara 30,8 procent. Denna nivå kan tolkas som ett ungefärligt jämviktsvärde för vinstandelen. Anledningen är att arbetsmarknaden är i balans vid ett slutet arbetsmarknadsgap, och efterfrågeläget kan antas vara normalt då konfidensindikatorn är på sitt medelvärde. Den skattade nivån är marginellt lägre än vad vinstandelen i genomsnitt har varit sedan 1980, eftersom arbetsmarknadsgapet i genomsnitt har varit negativt.

VINSTANDELEN 2012 - HÖG ELLER LÅG?

Den justerade vinstandelen i näringslivet exklusive små- och fritidshus förväntas bli 31,8 procent under 2012 (se diagram 89), det vill säga något högre än det historiska genomsnittet och den beräknade jämviktsnivån. Arbetsmarknadsgapet är negativt 2012 medan konfidensindikatorn för tillverkningsindustrin under andra kvartalet 2012 låg något över sitt historiska genomsnitt. På basis av det historiska sambandet borde därför den justerade vinstandelen vara något högre 2012, på 32,2 procent. Vinstandelen är alltså något låg 2012 relativt konjunkturläget, men skillnaden är liten i ljuset av den historiska variationen i vinstandelen och osäkerheten i det skattade sambandet.

Vad säger andra indikatorer om lönsamheten? Lönsamhetsomdömet i näringslivet som helhet var det andra kvartalet 2012 något lägre än genomsnittet sedan 2003 enligt Konjunkturbarometern (se diagram 90). Både företagen inom privata tjänstebranscher och tillverkningsindustrin var överlag något missnöjda med lönsamheten (se diagram 91 och diagram 92). Företagens egna bedömning av lönsamheten följer i regel deras egna bedömning av efterfrågeläget. Så är även fallet under andra kvartalet 2012 (se diagram 93).

Sammantaget skiljer sig inte indikatorerna på lönsamhet särskilt mycket åt, och ingen visar att lönsamheten skulle vara avse-

⁷³ Standardavvikelsen för tillverkningsindustrins konfidensindikator är 14,8.

vårt högre eller lägre än vad som tidigare varit normalt i rådande konjunkturläge.

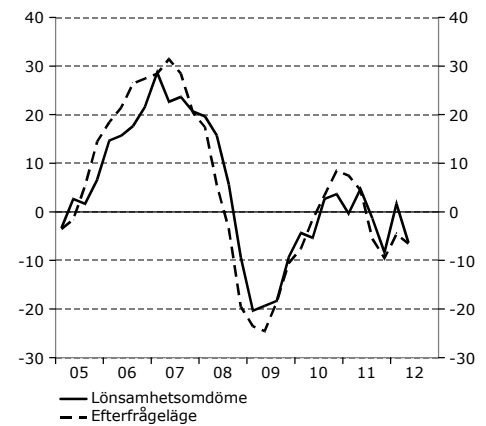
ENSKILDA BRANSCHERS LÖNSAMHET

Även om den genomsnittliga lönsamheten i näringslivet är konjunkturrellt normal så kan variationer mellan branscher vara stor. Av särskilt intresse är de branscher vars produktpriser beror mer på arbetskostnadsutvecklingen och mindre på prisutvecklingen på världsmarknaden, eller på väder och tillgången till naturresurser. Denna uppdelning mellan branscher med kostnads- respektive icke-kostnadsbestämda produktpriser är viktig i Konjunkturinstitutets modell för den strukturella prisutvecklingen.⁷⁴ I den strukturella modellen antas jordbruk och fiske, samt el, gas, värme, och vattenförsörjning ha icke-kostnadsbestämda priser.⁷⁵ Dessa branscher utgör ca 5 procent av det totala näringslivets förädlingsvärde. Vinstandelen har haft en svagare utveckling exklusive dessa branscher jämfört med totala näringslivet exklusive små- och fritidshus (se diagram 94). Jämförelsen försvåras dock av att andelen egenföretagare inom jordbruk och fiske är mycket hög och har minskat över tid. I justeringen för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare antas att egenföretagarna i genomsnitt har samma timarbetskostnad som de anställda. Detta antagande är särskilt viktigt om det skett stora förändringar i andelen egenföretagare i olika branscher över tid. Den justerade vinstandelen i branscher med kostnadsbestämda priser förväntas bli 30,7 procent 2012, vilket är lägre än medelvärdet sedan 1993 på 32,0 procent.

Medelvärdet för vinstandelen i hela näringslivet är högre 1993–2011 jämfört med 1980–1992, och data för dessa branscher saknas för åren 1980–1992. Om de kostnadsbestämda branscherna antas ha haft samma vinstandel som näringslivet totalt för åren 1980–1992 blir det beräknade medelvärdet för åren 1980–2011 31,1 procent för branscher med kostnadsbestämda produktpriser. Med andra ord något högre än prognosen för 2012. Om denna approximation är giltig så innebär det att vinstandelen i branscher med kostnadsbestämda priser är något lägre än normalt 2012.

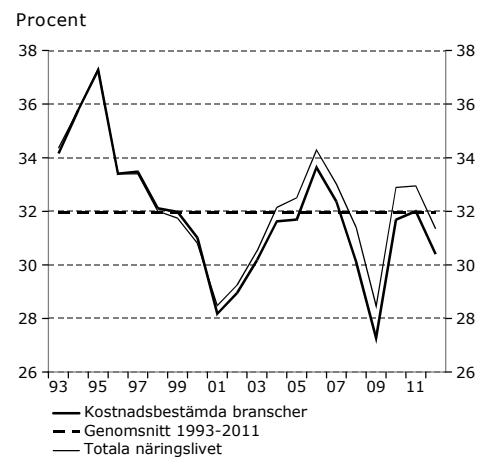
Diagram 93 Lönsamhetsomdöme och efterfrågeläge i näringslivet

Nettototal minus medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 94 Justerad vinstandel i kostnadsbestämda branscher

Anm. Båda aggregaten är exkl. små- och fritidshus.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

⁷⁴ Se Markowski, A. m.fl., "Strukturell utveckling av arbetskostnad och priser i den svenska ekonomin", Working Paper No. 106, Konjunkturinstitutet, 2011.

⁷⁵ Även förädlingsvärdet i små- och fritidshus exkluderas.

FAKTARUTA

Förhållandet mellan lönsamhet, löner, kapital och produktivitet

Arbetskostnadsandelen visar hur stor andel av produktionsvärdet (förädlingsvärdet) som tillfaller löntagarna. Konjunkturinstitutet definierar arbetskostnadsandelen som löner plus löneberoende skatter och kollektiva avgifter, delat med förädlingsvärdet i löpande priser (LP).⁷⁶

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Arbetskostnad}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}}$$

Förädlingsvärdets utveckling kan delas upp i en prisutveckling och en volymutveckling, det vill säga utvecklingen av förädlingsvärdet i fasta priser (FP).

$$\text{Förädlingsvärde (LP)} = \text{Pris} * \text{Förädlingsvärde (FP)}$$

Genom att dela både nämnaren och täljaren i arbetskostnadsandelen med antalet arbetade timmar så kan arbetskostnadsandelen uttryckas som arbetskostnaden per timme delat på prisnivån multiplicerad med produktiviteten.

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Arbetskostnad per timme}}{\text{Pris} * \text{Produktivitet}}$$

Timarbetskostnadens utveckling i förhållande till prisutvecklingen är ett uttryck för produktrealarbetskostnaden, det vill säga timarbetskostnaden för de anställda i förhållande till priset på förädlingsvärdet.

$$\text{Arbetskostnadsandel} = \frac{\text{Producentrealarbetskostnad}}{\text{Produktivitet}}$$

Producentrealarbetskostnaden är i första hand ett mått på den relativa utvecklingen av priset på arbetskraft i förhållande till priset på det som företagen producerar. En ökning av producentrealarbetskostnaden innebär att arbetskostnaden per timme ökar snabbare än priset på företagets produktion. Arbetskost-

⁷⁶ Produktionsskatter- och subventioner komplicerar analysen. Här avses förädlingsvärdet inklusive löneberoende skatter och subventioner men exklusive icke-löneberoende övriga produktionsskatter och subventioner. På grund av svårigheterna att beräkna prisindex för dessa skatter och subventioner används förädlingsvärdet till baspris, dvs. inklusive dessa skatter och subventioner i uppdelningen av utvecklingen i fasta priser och prisutvecklingen.

nadsandelen stiger om producentrealarbetskostnaden ökar snabbare än arbetsproduktiviteten. Producentrealarbetskostnaden skiljer sig från konsumentreallönen, som är ett mått på de anställdas köpkraft. Måtten skiljer sig åt dels på grund av de skatter och kollektiva avgifter som ingår i arbetskostnaden, och dels eftersom arbetstagarna konsumerar andra varor och tjänster än de som produceras i landet, och dels eftersom både skatter och subventioner, samt prisutvecklingen på produkter som förbrukas i tillverkningsprocessen, påverkar konsumentprisernas utveckling.

Bruttoöverskottet är den del av produktionsvärdet som tillfaller kapitalägare och långgivare. Bortsett från övriga skatter och subventioner så är bruttoöverskottet helt enkelt det som återstår efter att arbetskostnader subtraherats från förädlingsvärdet. Vinstandelen är bruttoöverskottet som andel av förädlingsvärdet.

$$\text{Vinstandel} = \frac{\text{Bruttoöverskott}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}} = 1 - \text{Arbetskostnadsandel}$$

Efter att kostnader för kapitalförslitning subtraherats så återstår ett nettoöverskott. Nettoöverskottet delat på kapitalstocken är ett mått på kapitalavkastning. Det är i många avseenden ett mer relevant mått på lönsamhet eftersom investeringsbesluten i regel grundas på den förväntade avkastningen på kapital (se diagram 95). Det innebär att kapitalavkastningen har betydelse för både investeringar och sysselsättning i ekonomin.

$$\text{Kapitalavkastning} = \frac{\text{Nettoöverskott}}{\text{Kapitalstock (LP)}}$$

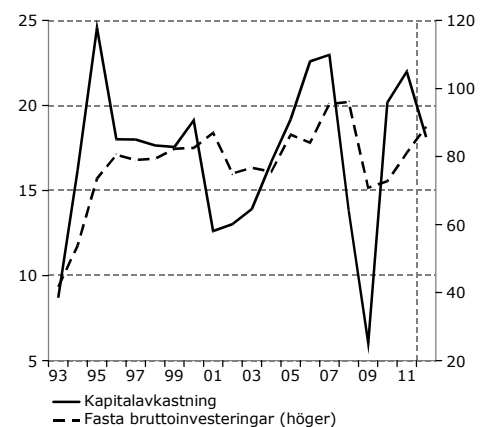
Genom att kombinera uttrycket för kapitalavkastning med ett uttryck för nettovinstandelen ser man att kapitalavkastningen och vinstandelen hänger ihop via kapitalandelen, det vill säga hur stor kapitalstocken är i förhållande till det totala produktionsvärdet i ekonomin.

$$\text{Nettovinstandel} = \text{Kapitalavkastning} \frac{\text{Kapitalstock (LP)}}{\text{Förädlingsvärde (LP)}}$$

En högre kapitalandel till en given kapitalavkastning leder därför till en högre vinstandel. En sådan förändring kan ske om exempelvis industrin blir mer kapitalintensiv eller om kapitalintensiva branscher som fastighetsverksamhet upptar en allt större del av ekonomin.

Diagram 95 Lönsamhet och investeringar i industrin

Procent respektive miljarder kronor, fasta priser

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

För att vinstandelen ska ge en så rättvisande bild av företagens lönsamhet som möjligt bör förädlingsvärdet för små- och fritidshus, som ingår i nationalräkenskapernas definition av näringslivet, exkluderas. Detta beräknade värde som tillfaller egna-hemsägare berör varken företagets investeringsbeslut eller löne-utrymmet för anställda. Utöver detta bör en justering för andelen arbetstimmar utförda av egenföretagare göras.⁷⁷ Detta eftersom egenföretagare inte får någon lön utan hela produktionsvärdet räknas som driftöverskott i statistiken. I analysen i både kapitel 2 och 3 i denna lönebildningsrapport görs en justering av vinstandelen under antagandet att egenföretagarna i näringslivet som helhet i genomsnitt har samma timarbetskostnad som genomsnittet för de anställda. Om så inte är fallet kan analysen påverkas av förändringar i andelen egenföretagare i olika branscher över tid.

Analysen är mer komplicerad för de branscher där utnyttjandet av mark är betydelsefull, exempelvis inom jordbruket. I dessa branscher blir en del av bruttoöverskottet ersättning för markanvändningen, den så kallade jordräntan, som tillfaller markägaren. Om jordräntan stiger på grund av ökad efterfrågan på den begränsade marktillgången så kan nettoöverskottet inom branschen stiga utan att avkastningen på kapital stiger. Det innebär att det långsiktiga sambandet mellan arbetskostnader, priser och investeringar inte gäller inom dessa branscher.

⁷⁷ Se exempelvis beräkningarna i "Labour Losing to Capital: What Explains the Declining Labour Share?", i OECD *Employment Outlook 2012*.
http://dx.doi.org/10.1787/empl_outlook-2012-4-en.